

MALİYE’NİN TARİHSEL UĞRAKLARI: MALİ DÜŞÜNCENİN KÖKENLERİ, EVRİMİ ve BUGÜNÜ

Arş. Gör. Metehan CÖMERT*

Özet

‘Ekonomiyi anlamamanın olmazsa olmazı tarihi anlamaktır.’ (Dowd, 2013: 17) der Dowd. Dowd’un iktisadi alanı inşa ederken kullandığı bu metafor mali düşüncenin tarihsel süreç içerisindeki evrimi için de pekala kullanılabilir. Esasen, maliye yazını iktisadi yazının tanık olduğu köklü dönüşümleri henüz geçirmedi. Bağımsız bir disiplin olarak Maliye’nin -bilhassa Türkiye’de- teknik bir alan içerisinde hapsedilerek tarihsel alandan kopartılması -Hodgson’un da ifade ettiği gibi ‘tarihsizleştirme’(Aktaran: Sert, 2011: 5)- maliyenin düşünsel tarihinin teorik zenginlikten yoksun kalması şeklinde bir sonuç doğurdu. Tarihin hareketsiz bir düzlemde seyretmeyeceği, yani ‘Quita non movere.’(Tanilli, 1963: 1123) algısının tarihsel alan için geçerli olmadığı argümanından hareketle, mali düşüncenin geçirdiği dönüşümün incelenmesi makalenin temel gayesidir. Tarihi hızlandırmak (Jessua, 2005: 41) pahasına, maliyenin, mali düşüncenin, devletin oluşumunun inceleneceği ve geniş bir literatürün ele alınacağı bu makale, tarih ile maliyeyi -son yıllarda yapılan çalışmalarla ilintili olarak- kavuşturmayı hedeflemektedir. Bu anlamda, makalenin önemli uğraklarından biri de maliyenin eleştirel bir analizini esas alan mali sosyolojidir. Bir diğer önemli nokta da, Türkiye’de akademik ilginin görece yeni yöneldiği alanlar olan tarihin, devletin kökenlerinin, vergilemenin dönüştürücü gücünün ve sosyolojinin maliye bilimi içerisindeki inşasına katkıda bulunmaktır.

Anahtar Sözcükler: Maliye Tarihi, Mali Düşünce, Mali Düşüncenin Tarihsel Evrimi, Maliye Disiplini

HISTORICAL PROCESS OF PUBLIC FINANCE: THE ROOTS OF FISCAL THOUGHT, ITS EVOLUTION AND TODAY

Abstract

‘Understanding history is the sin qua non for understanding economy’ says Dowd (2013: 27). This metaphor used by him while constructing the economic field may also be used for the evolution of fiscal thought in historical process. Substantially, the literature on public finance has not experienced the radical

* Yıldırım Beyazıt Üniversitesi-Ankara Üniversitesi, comertmetehan@gmail.com

changes that the economics literature did. The fact that public finance as an independent discipline is cut off from historical context by being restrained to a technical field -'dehistoricization' as Hodgson mentioned (quoted in Sert, 2011: 5)- has resulted in deprivation of the discipline of theoretical richness. Moving from the idea that history does not move on a still plane is not valid for the historical field, in other words 'Quita non movere' (Tanilli, 1963: 1023), the main aim of this article is to analyze transformation of fiscal thought. At the risk of 'accelerating history' (Jessua, 2005 [2001]: 41), this article aims at bringing public finance and history together in which public finance, fiscal thought and making of state will be examined vis-a-vis dealing with a broad literature in relation to recent studies. In this sense, one of the crucial resorts of this article is economic sociology based on a critical examination of public finance. Another important point is to contribute building of connections between public finance and history, roots of state, transformative power of taxation and sociology as a relatively new fashion in Turkish academic circles.

Keywords: History of Public Finance, Fiscal Thought, Historical Evolution of Fiscal Thought, Public Finance Discipline

1. Sınırların Belirsizliği Üzerine: Mali Düşünceyi ve Maliye Disiplinini Anlamlandırmak

‘Maliye ilmi hakkı ile tetkik edilebilmek için umumi nazariyelerden maada maliye tekniğini maliye tarihi ve mümkün olduğu kadar çok memleketin mali tatbikatı hakkında malumat sahibi olmak lazımdır.’ (Pelin, 1934: 12) diye buyurur maliyenin bilimsel anlamda yerleşiklik kazanmasında başat rollerden birisine sahip olan Ordinaryüs Profesör hocamız. Maliyeye ilişkin ilk temel metinlerden biri olma özelliğine sahip bu fasikülde, yukarıda alıntılanan satırları anlamlandırmaya çalıştığım da, - bilhassa Türkiye’de- ‘mali alanın giderek teknik sınırlar içerisine hapsolarak düşünsel zenginliğinin yoksunlaşması’ gerçeğinin tam da günümüz maliye öğretisinin içinde bulunduğu tehlikeyi yansıttığını -cehaletim mazur görülsün- fark ettim. Dostoyevski’nin meşhur ‘onulmaz farkındalık hastalığı’ burada da hemen yanıbaşımızdaydı. ‘Maliye’ye hakim olan yaklaşımın iktisattaki neo-klasik yaklaşıma paralel şekilde ‘mali’ alanı teknik bir düzeye indirgeyip onu toplumsal, tarihsel ve sınıfsal bağlarından kopuk olarak ele alınması (Sert, 2011: 2) olarak da betimlenebilecek bu anlayışın mali öğretilerdeki tahakkümünü giderek şiddetlendirmesi üzerine yazılan bu yazı, mali düşüncenin tarihsel uğraklarına -elden geldiği kadar- değinmeyi amaçlamaktadır. Burada aslanan amaç tarihsel sürecin, düşüncenin evrimselleşme aşamalarının, sosyolojinin, toplumların, devletin

ve sosyal bilimlerle iç içe geçmişliğin esasında maliye yazını için taşıdığı hayati öneme değinmeye çalışmaktır.

O halde, anlatımızın anlamlılığını kuvvetlendirmek üzere, tarihin sosyal bilimlere biçimlendirici özelliğine değinen bir kaç yazarın düşüncelerine başvurarak başlayalım. İlkın, Dowd ‘Ekonomiyi anlamanın olmazsa olmazı tarihi anlamaktır.’ (Dowd, 2013: 17) diyerek tarihselliği iktisadi düşünce alanının ayrılmaz bir parçası olarak görmüştür. İktisat yazını ile sürekli bir etkileşim içerisinde bulunarak serpilen maliye yazınına da bu çıkarımdan muaf tutmak pek de doğru olmazdı. Carr’da bu konuda bize katılacaktır. Carr’a göre, ‘Tarih bir süreçtir ve siz süreçten bir parçayı çıkarıp sadece onu inceleyemezsiniz... her şey tümüyle birbirine bağlıdır.’ (Carr, 2013: 42). O halde, ‘mali düşünce, maliye yazını, maliye bilimi, maliye öğretisi’ -hangi türden bir betimlemeyi esas alırsak alalım-, tümüyle birbirine bağlı -Carr’ın da bahsettiği- bütünlüklü ve birbiri ile iç içe geçmiş olan tüm bu tarihsel süreci kapsam dışında bırakmak ya da süreci yalıtılarak incelemek de pek mümkün değildir. Bir de Braudel’in bize yardım etmesine izin verelim; ancak Braudel’in söyledikleri temelde iktisat ya da maliyeye ilişkin olmamakla birlikte aydınlatıcıdır: ‘Hayatı dev bir sorun, bir denklem, daha doğrusu kısmen birbirlerine bağlı, kısmen de bağımsız bir denklemler yumağı olarak düşünün... Bu denklemlerin çok karmaşık, sürprizlerle dolu olduklarını ve çoğu zaman köklerini keşfedemediğimizi unutmayın.’ (Gulbenkian Komisyonu, 2002: 11). Burada vurgulanmak istenen, mali düşüncenin oluşum sürecinin anlamlandırılmasında, tarihsel süreçlerin anlatımın başat karakteristiğini yansıtacak olması ve bu anlatı yapılırken tarihin dipsiz kuyularında mutlaka değinilmemiş, ulaşılamamış kısımların var olma ihtimalinin de göz ardı edilmemesi gerçektir. Tarihin mut(ğ)laklığına doğru yapılacak olan bu serüvende ise -az sayıda ama çok değerli- bilim insanlarının yaptığı çalışmalar anlatının şekillenmesini belirleyecek olanlardır. Özetle, -ve ısrarla üzerinde durduğumuz haliyle- yapmaya çalış(acak)tığımız şey mali düşüncenin köklerini keşfe çıkmaktır; başarısız olma pahasına. Bu da bir anlamda ‘tarihsizleştirmenin tarihini yazma’ gayretidir.

Maliye biliminin memleket sınırları içerisinde nasıl bir dönüşüm geçirdiğine değinmek aslında bize ‘düşünülen-yapılan’ ya da ‘hayal edilen-gerçekleşen’lerin neler olduğunu açıkça gösterebilir. 1985’te yapılan ve oldukça değerli bir çalışma olan ilk maliye sempozyumuna dönelim ve maliyenin nasıl bir disiplin olduğunu saptamaya çalışalım. Prof. Dr. Mualla Öncel ve Prof. Dr. Ahmet Kumrulu şöyle tarif ediyor maliyeyi:

‘Bilindiği gibi maliye sosyal bilim dallarından birçoğu ile yakın ilişkiler içinde olan bir disiplindir. Hukuk, iktisat, siyaset, işletme iktisadi, tarih, sosyoloji, psikoloji, muhasebe ve istatistik gibi dallar bu ilişkiler içinde ilk akla gelenler olmaktadır. Konusunun arzettiği genişlik maliye ile bu bilimlerin kesişme noktalarında çeşitli maliye dallarının doğumuna yol açmıştır. Malî hukuk, malî iktisat, maliye politikası, maliye tarihi, malî istatistik, malî sosyoloji gibi.’ (Türkiye 1. Maliye Eğitimi Sempozyumu, 1986: 2)

Maliye disiplini, yukarıda tanıklık ettiğimiz ve pek çoğumuzun üzerinde mutabık kaldığı şekliyle disiplinler arası bir bilim olma iddiasını taşır. Sadece mali olaylar üzerinde yoğunlaşarak ivme kazanmaz. Vergilemenin teknik boyutuna başat bir anlam atfetmesi ya da sınırlarını diğer alanlardan yalıtma çabasına girmesi suretiyle bilimsellik iddiasında bulunması ve matematiksel gerçeği yegane gerçeklik olarak kabul eden doğası ile ilerleme arayışına girmesi esasında önemli bir tehlikeye işaret etmektedir. Maliye disiplini için bu defa sözü Prof. Dr. Abdurrahman Akdoğan’a bırakalım:

‘İşin teorik boyutunu iyi bilen bilimsel analiz ve değerlendirmeler yapma becerisine sahip, ancak işin hukuki yönünü ve uygulamasını bilmeyen ve dolayısıyla bu açıdan gerekli analiz yeteneğine yeterince sahip bulunmayan bir maliyeci mi yetiştirilecektir? Yoksa, tersine mevzuata hakim, mali hukukun bilimsel ve uygulamaya dönük taraflarını iyi bilen, ancak; maliyenin teorik boyutunu, sosyal ve iktisadi önem ve fonksiyonlarını bilmeyen bir maliyeci mi yetiştirilecektir? Her iki halde de yetersizlik vardır.’ (Türkiye 1. Maliye Eğitimi Sempozyumu, 1986: 21)

Vurguladığımız çıkmazın ya da yetersizlik halinin maliye disiplininin kurumsallaşma sürecinde de kendini gösterdiği aşıkardır. Genel bir çıkarımda bulunacak olursak, maliye biliminin temel karakteristiğinin ‘sınırların belirsizliği’ üzerine inşa edildiğini söylemek pekala mümkündür. Maliyeyi sınırları keskin bir çizgiyle katı bir alana hapsetmek ve sınırlarını belirlemek, esasında maliye disiplini -ironik olarak- disipline edeceği düşünülebilir. Çok kullanılan ve liberal öğretinin üzerine inşa edildiği metaforu Fransızca yetisizliğimiz ile kendi düşüncelerimize kalkan olarak kullanmaya çalışalım ve benimsenecek bir öneriyi bu kelime bütünlüğünün benliğinde somutlaştıralım; ‘laissez libèrer’.

Metnin ana gövdesine geçmeden evvel -henüz akademinin birinci yılını doldurmuş halimle- maliye alanında çalışmalarımı yoğunlaştırma ve bu konu üzerine bir kaç kelimem cesaretini nereden bulduğum meselesine

değirmeyi arzuluyorum. Mali düşünce alanına fazlaca sayıda bilimsel katkı sağlayan ve bu alanın derinliğinin artmasında oldukça önemli bir figür olan Backhaus ‘Neden Maliye?’ sorusuna verdiği cevapta maliyenin politika üretme amacı olan bir bilim olduğundan ve maliye alanında yapılan çalışmaların karar alma mekanizması ile somutlaştırılarak gerçek insan yaşantısına etkisinin ne olduğunu ölçebilme imkanının mevcudiyetinden bahseder (Backhaus, 2002: 614). Her ne kadar kendisi ‘seçme bilimi (science of choices)’(Backhaus, 2002: 630) tanımlamasını iktisadi ve mali alan için sarf etse de ben bu söylemi kendi kişisel kararlarım doğrultusunda ve *tüm cehaletimle* yorumlayarak seçme nedenimi Backhaus’tan farklılaştırıyorum. Her şeyden evvel ilk olarak devlet ile toplum ya da yönetenler ile birey arasındaki en net ilişki olarak tanımlama gereksinimi duyduğum vergiden yola çıkıyorum; tarihi şekillendirici etkisini coğrafi sınır tanımadan devam ettiren vergiden. Halk türkülerine sirayet etmekten tutun da isyan çıkarma ve düzen değiştirme yetisi gibi geniş bir yelpazede savrulma ve etki meydana getirme kapasitesi bu denli yoğun olan bir kavramın böylesi bir bilim içerisindeki merkezi konumuna şaşırılmamak ve bunu araştırma gayretine düşmek anlaşılabilir bir eylem olsa gerek. Zamanını tam olarak hatırlayamadığım ancak üniversite lisans eğitiminin ilk yıllarına tekabül ettiğini düşündüğüm bir sempozyumda Prof. Dr. Hüseyin Bağcı -maliye ile hiç bir ilişkisi olmayan bir konuda şöyle bir kelam etti ve henüz yeni filizlenen beyinlere seslendi. Weber’in devlet tanımında (Tilly, 2001: 127) olduğu gibi zor kullanma yetisinden bahseden hoca, kapalı alanlarda sigara yasağı meselesindeki davranış değişikliğinin sebebinin tek bir düzleme oturttu, devlet gücü. İnsan yaşantısına bu denli mutlak bir sirayet etme gücü olan bir mekanizma üzerine düşünmek de yine belli bir noktaya kadar anlaşılabilir diye düşünüyorum. Naif bir küresel servet vergisinden ve eşitsizlikleri engellemek adına devlet aygıtının işlevselliğinden bahseden Piketty (Piketty, 2014) de bu kavram üzerine kafa yormanın önemli bir uğraş olduğu konusunda beni destekleyecektir.

Çalışma üç bölüm olarak planlandı. Geleneksel olandan farklı olarak, giriş kısmı kısa bir özden ibaret görülmedi ve ‘sınırsızların belirsizliği’ üzerine inşa edilen bir anlatı olmasından hareketle bölümler arasındaki sınırların katı bir şekilde belirlenmesinden dikkatle uzak duruldu. Giriş kısmında somutlaştırmaya çalışılan şey esasında mali düşüncenin ya da maliye disiplininin anlamlandırılmasında sezilen tehlikeler idi ve teknikleşerek tarihsellikten soyutlanma üzerine çıkarımlarda bulunuldu. Bunun yanı sıra, maliye biliminin ne olduğu ya da ne olmaması gerektiğine ilişkin edilen bir kaç satıra kişisel anlamlandırma gayretleri eklenmeye çalışıldı. Şimdi, biraz önce belirtildiği gibi, mali düşüncenin tarihsel

uğrakları yazının ana temasını oluşturacaktır. Schumpeter'den, Goldscheid'e; İbn-i Haldun'dan Tilly'e geniş bir yazın -bu alana katkı sağlayan değerli bilim insanlarının yardımıyla- anlatılmaya çalışılacaktır. Bunun yanı sıra, mali alanda ele alınan pek çok kavrama ilişkin değerlendirmelere de satır aralarında rastlamak mümkündür. Kısacası yapılmaya çalışılan şey; matematiğin, tarihsizleştirmenin, soyutlaştırmanın, yalıtılmışlığın maliye disiplini içerisinde epistemolojik bir kategori olmaktan çıkıp organik bir kategoriye dönüştüğü sistematiğe karşı argümanlar geliştirmekten ibarettir.

2. Mali Düşüncenin Tarihsel Uğrakları ve Tarihsel Bağların İnşası

'Bir sorunu ve çözümüne giden patikayı biçimsel olarak belirlemiş olsak da boş konuşmuş olmamak için söz konusu sorunu içeriklendirmek gerekmektedir.' (Ördek, 2011: 3) diye buyurur Aydın Ördek. İlk bölümde sezilen tehlike ve bunun üzerinden geliştirilen argümanları içeriklendirebilmek adına bu bölümde yapılmaya çalışılacak olan şey maliyenin düşünsel zenginliğini ortaya koyabilmektir. İlk olarak, Ördek'in açıklamalarını hakkıyla teslim edelim ve burada yer verelim; nitekim yaptığı çıkarımlar Türkiye'de varlığını daimileştirme arayışı içerisinde olan maliye disiplini için oldukça önem arz etmekte. 'Silme bir içeriksizlik, tarih dışılık: modern toplumun olmazsa olmaz cemaatleri, daha da devleti yok sayıyor görünmek.' diye eleştirir disiplinin içerisinde bulunduğu durumu ve neoklasik yazının saf bilim olma iddiasının neden olduğu fizikalizmin maliye disiplinine dayatıldığından bahseder (Ördek, 2011: 7). Burada aynı şekilde Gürkan, maliye disiplininin maliye düşüncesine özgü bir tarihsel düşünce odağıyla inceleyenlerin sayısının azlığından yakınır ve disiplinin teorik sorunlarını 'teknikleşme, uzmanlaşma ve disiplinleşme' düzleminde görür (Gürkan, 2013: 3). Yani, maliye alanı, genel anlamda inceleme nesnesinin (devletin) ontolojisine girişmemiş ve öteki disiplinler ile eşitsiz bir ilişki içerisine girerek disiplinler arasında kalmıştır; tarih yüklü kamu tartışması yürütmeden ve devlet-toplum kompleksini (Ördek, 2011: 8) anlamlandırmadan yoluna devam etmeye çalışmıştır. O halde, biz de burada tarihsel sürece başat bir rol vererek tartışmaya ve belli başlı bir çok düşünürün düşündü(rdü)klerini aktarmaya çalışalım.

Her şeyden evvel, tarih hareketsiz bir düzlemde seyretmez. Bu anlamda, 'Quieta non movere.' (Tanilli, 1963: 1123) algısı tarihsel olan için geçerli değildir. Tarih, sürekli bir dönüşüm yaratarak bir önceki zamana

göre, oldukça farklı ve beklenmedik tahayyüllerin gerçekleşmesine tanıklık eder. O halde bu dönüşümlerin incelenmesine ilk olarak Schumpeter-Goldscheid ile başlayalım. Buradaki amaç, yazının özetinde olduğu gibi farklı bir maliye tahayyülüne yol açan mali sosyolojiye kapı aralamak ve maliyeyi tarihsel bağları ile kavuşturmaya çalışmaktır.

Tarihsel anlamda, her gelişme tarihçi Arnold Toynbee'nin deyiimiyle 'dürtü ve tepki' düzleminde seyrederek (Appleby, 2012: 8). Bu anlamda, Schumpeter'in yaşadığı dönem içerisindeki gelişmelerin Schumpeter için ilham kaynağı olması son derece kuvvetli bir ihtimaldir. Farklı bir anlatımla, iktisadi alan özgül iktisadi düşüncelerin geliştiği dünyanın bir yansıması olarak görülebilir (Galbraith, 2004: 12). O halde, Schumpeter'in 'Vergi Devleti' konseptini ve öngördüğü krizi -Schumpeter'in de işaret ettiği üzere-tarihsel perspektif içerisinde değerlendirmeye çalışmak yerinde olacaktır. Verginin, modern devletin evrilme sürecinde oynadığı rolün farkında olan Schumpeter, 'vergi devleti krizi' kavramını, I. Dünya Savaşı'nın hemen ardından çöken kapitalist ekonomileri maliyesini tahlil etmek için geliştirmiştir (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 4). Schumpeter'in 'vergi devleti'ni araştırmaya iten saik de buydu. 'Mevcut ekonomik düzen savaş yükünün ağırlığı altında çökecek miydi?' (Schumpeter, 1991 [1918]: 99) sorunu ile ilgilenmesi O'nu oldukça kapsamlı bir araştırma yapmaya itmiştir. Bu haliyle Schumpeter, ekonomik düşünceleri 'daha geniş bir sosyal bağlam' (Musgrave, 1992: 89) içinde değerlendirmeyi seçerek, -ampirik gözlemlerden farklı olarak- 'tarihsel süreci' analiz etmiş ve yeni bir konsept türünün literatürdeki yerini sağlamlaştırmasına yol açmıştır.

Schumpeter, Goldscheid'in 'mali sosyoloji' yaklaşımını kullanarak devletlerin ve toplumların evriminde mali olayların oynadığı rolün çıkarımını yapmaktadır (Gürkan ve Karahanoğulları, 2013: 5). Burada, dikkate şu hususun çarpması yüksek ihtimaldir. Schumpeter'e göre vergi, devletlerin oluşum sürecinin tam kalbinde yatmaktadır (Gürkan, 2014: 52) ve bu anlamda vergiye ilişkin yapılacak olan çıkarımlar bir ulusun tarihinin net olarak görülmesinde mutlak bir rol oynayacaktır. O halde, Schumpeter'in yaptığı şey de -Keynes in yaptığı gibi- iktisadi düşünce tarzını yeniden inşa etme (Eatwell ve Milgate, 2011: 2) çabasıdır. Özetlemek gerekirse, vergi devletinin yaşadığı ya da yaşaması muhtemel olan krizin çözümlenmesi, salt bir iktisadi perspektifle açıklanamaz. O halde, Schumpeter'in yazınıyla; 'Her şey değişmek zorundadır.' (Schumpeter, 1991 [1918]: 100).

Vergiye toplumların tarihinin analizinde başat bir rol ayıran Schumpeter'in gözünden vergi devletinin oluşum sürecine göz atalım. İlk olarak belirtmek gerekirse, maliye tarihinin başlangıç noktası modern

vergilemedir (Gürkan, 2014: 50). Vergilendirme hem bireysel hem de toplumsal olarak ekonomik alana doğrudan nüfuz edebilmektedir. Bu sebeptendir ki vergilemenin gücü ve hacmi giderek daha büyük ölçekte kendini geliştirdikçe ‘vergi devleti’ kavramı ortaya çıkmıştır. İktisadın modernleşme sürecinde, feodal toplumlarda ortaya çıkan vergilendirme ihtiyacı, dönemin karakteristik özelliği olan savaşlar sebebiyle oldukça fazlalaşmıştır. Bu gerçek, hakim yapının değiştirilmesi yönünde bir uyarıya işaret etmekteydi. Feodal sistemin, prenslerin savaş giderleri ve savurgan harcamalarını karşılamayacak düzeye gelmesi, modern vergilemeyi gündeme getirdi (Gürkan, 2014: 50). Bu gelişme sonucunda yaşanan dönüşüme ilişkin berrak bir açıklama şu satırlarda bulunabilir:

‘... 15. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlayan mali zorluklar ile birlikte, feodal gelirleri harcamalarına yetmeyen prenslerin toplumsal çatışmalardan zaferle çıkararak, etkili bir bürokratik mekanizmayla vergi gelirlerini artırma yolları aramasının modern vergilendirmeyi ve devlet oluşumunu ortaya çıkardığı görülür.’ (Gürkan, 2014: 52)

O halde, Schumpeter’in anlatımıyla, denilebilir ki ‘vergiler sadece devleti oluşturmaya yardımcı olmadı, aynı zamanda onu şekillendirdi (Schumpeter: 1991: 108). Daha da öteye gidecek olursak maliye yazınının üzerinde yükseldiği ‘vergi’ kavramının ne denli hayati olduğu ortaya çıkacaktır:

‘Mali zorluk söz konusu olmasaydı modern devletin ortaya çıkışındaki birincil neden de olmazdı. Dolayısıyla, bu zorluğun ortaya çıkışını ve vergi toplama yöntemleri ile kusursuz olarak giderilmesini ortaçağ yaşam tarzının çözülmesiyle açıkladık... Vergi yalnızca yüzeydeki bir olgu değildir, vergi devlet gelişimini belirli bir yönde özetleyen bir açıklamadır. Vergiler yalnızca devletin oluşumunda yardımcı olmamıştır. Vergiler devleti biçimlendirmiştir. Vergi sistemi gelişimi diğer organları da gerektiren bir organdır.’ (Aktaran: Gürkan, 2014: 52).

Tarihsel sürecin ötelenmesi eğiliminin tahakkümünü arttırdığı maliye öğretisi içerisinde Schumpeter’e ilişkin bu denli farklılaşan yorumlar bulmak pek de mümkün değildir. Ancak daha önce belirttiğimiz gibi, inceleme nesnesini kamu olarak gören ve bu anlamda büyük bir mutabıklığın bulunduğu maliye cenahında yukarıda -eksiklerle anlatılan- sistematik pek de anlamlandırılmamıştır. Aslında, kamu tercihi yazını bu Schumpeteryan düşünce üzerine yoğunlaşsa da, anlatmaya çalıştığımız şey mali düşüncenin tarihsel bağların inşa edilmesi suretiyle daha da kuvvetleneceğidir. İktisadi disiplinin alt bir dalı olarak görülmeye çalışılan maliye disiplinin düşünsel

tarihinin zenginliği ilerleyen satırlarda daha da detaylandırılacaktır. Ancak burada, tekrara düşmek pahasına söylenebilecek yegane şey, vergi gibi mali analizin kalbinde yatan bir aracın tarihsel süreç içerisinde toplumları ve devletleri şekillendirme gücüne bakıldığında, bu alanda yoğunlaşan çalışmaların ne kadar değerli olduğudur. Schumpeter'e dönelim ve bu yazı içerisinde kendine yer bulamayan görüşlerinin berrak bir biçimde anlatıldığı farklı çalışmalara okuyucuyu yönlendirelim. Bu doğrultuda, yaratıcı yıkım süreci ile kamusal olanın özel olana tahakkümü, toplumsal taleplerin artması, kapitalist dokuya uygun olmayan eğilimlerin gelişmesi ve başarılı bulunduğu kapitalizmin esasında başarısından dolayı çökme ihtimali gibi pek çok mali alanla ilintili fikri ileri süren Schumpeter'in mali düşünceye olan katkıları için şu çalışmalara göz atmak oldukça aydınlatıcı olacaktır. *[Bu konuya ilişkin çok değerli çalışmalar için Bkz: Gürkan (2014), Sert (2011), Gürkan ve Karahanoğulları (2013)]*

Schumpeter'in kullandığı mali sosyoloji konseptini ilk olarak kullanan Goldscheid'e değinelim şimdi kısaca. Goldscheid' göre; 'Sosyal bilimler bütünü içerisindeki en önemli eksiklerimizden birisi mali sosyoloji teorisinin olmaması ve kamu maliyesi sorununun sosyolojik temel olmaksızın ele alınmasıdır.' (Aktaran: Sert, 2011: 6). Goldscheid'e göre salt olarak kamu maliyesinin gelir, gider, bütçe gibi teknik ve yüzeysel bir düzleme indirilmesi sakıncalıdır. Kamu maliyesinin ve verginin yukarıda bahsedilen şekillendirici gücünü somutlaştırmaya çalışan Goldscheid'e göre bu bahsedilen kavramlar devletlerin tarihsel evrimi üzerinde önemli etkiler meydana getirmiştir. 'Devletin mülksüzleştirilmesi' kavramı üzerinde yoğunlaşan Goldscheid'e göre yapılması gereken -Schumpeter'in söylediğinin aksine- devletin mülklerine yeniden sahip olmasıdır. Ücretli emeğin mülksüzleştirilmesinden ziyade devletin mülksüzleştirilmesine yaptığı vurgunun yanı sıra devletin vergi ve borca bağımlı hale gelmesine çözüm olarak geliştirdiği bir önceki cümledeki önerme nedeniyle Marksist yazın tarafından 'kapitalizmin eksikliğini giderme' konusunda eleştiri aldığı (Sert, 2011: 7) da kısa bir not olarak düşelim.

Benjamin Franklin de bu gerçek üzerine yoğunlaşmıştı ve 'Bu dünyada ölüm ve vergi dışında hiç bir şey mutlak değildir.' (Burg, 2004: 6) diyerek salt olarak teknik yanını almaya meylettığımız mali araçların önemine vurgu yapmıştı. Schumpeter'de de Goldscheid'de de bu vurgu mutlaklıktır. İlk olarak bu iki düşünürü ele almamızın temel nedeni de tam olarak buydu; tarihsel uğrakların eşliğinde düşünsel zenginliği ortaya koyabilmek. Bu açıdan bakıldığında, denilebilir ki, tarihsel süreç içerisinde, toplumların değişimi ve dönüşümü aşamalarında vergi -biz buna mali olarak

adlandırdığımız diğer kavramları da ekleyebiliriz- oldukça kritik bir rol oynamıştır. Bodin'in de işaret ettiği üzere, zalim bir hükümdar olma çizgisine yaklaşır şey ufak bir çizgidir; kamusal tuvaletlerden vergi alan -ve bu oran kuvvetle muhtemel çok da yüksek değildi- Vespasian tarihte bir tiran olarak iz bırakmıştır (Wolfe, 1968: 279). İlişki oldukça basit bir düzlemde ilerlemektedir; oldukça küçük bir vergiyi hayata geçiren ya da göz yuman bir iktidar erki ve binlerce yıla yayılan kahredici bir unvan. Tilly de aynı doğrultuda çıkarımlarda bulunur. O'na göre, halk savaş araçlarına doğrudan el konmasına büyük bir direniş göstermiş ve devlet bu anlamda vergilerin nakdi olarak toplanmasına ve zor araçlarının yardımıyla bu işlevin yerine getirilmesine karar vermiştir (Tilly, 2001 [1990]: 151). Karşımıza çıkan şey 'malumun ilamı'ndan başka bir şey değildir.

Hazır Tilly demişken, biraz da Tilly'nin maliyenin düşünsel tarihi üzerindeki etkisini geniş bir düzlemde analiz etmeye çalışalım. İlk olarak devletin basit bir tanımını ve gelişim sürecini -yüzeysel de olsa- anlamlandırmaya çalışalım ve evvelce bahsettiğimiz 'hareketsiz olmayan tarih' safhasına daha sonra Tilly'yi de ihtiva edecek bir biçimde geçelim. Marx Weber, devleti şöyle tanımlar: 'Devlet, belirli bir toprakta meşru fiziki güç kullanma tekeli elinde tuttuğunu (başarıyla) iddia eden insan topluluğudur.' (Tilly, 2001 [1990]: 127). Burada dikkati çeken ve oldukça kavramsal bazda tanıdık gelen 'devlet' aygıtına ilişkin ve bu aygıtın tarihsel süreçte modern anlamda nasıl ortaya çıktığına ilişkin bir kaç saptama yapabiliriz. Modern anlamda devlet, daha liberal bir tandans ile açıklamak gerekirse, insan doğasının bir ürünüdür, tarihin her safhasında yer almış ve gelişmeye paralel olarak hakimiyetini mutlaklaştırmıştır. Bu görüşle taban tabana zıt bir anlatımla, -ve Tilly'nin de benimsediği üzere- devletin ortaya çıkışı toplumsal işbirliğin gelişimiyle alakalı olmayıp, tamamen fetihçiliğin ve savaşın bir sonucu olmasıdır. Bu görüş, Oppenheimer'dan Rothbard'a kadar geniş bir kesim tarafından benimsenmiştir (Erdoğan, 2010: 1). Yeryüzü üzerinde, devletin tanımına ve gelişimine ilişkin Marksist kuramlardan sosyolojik kuramlara dek oldukça geniş bir literatür vardır. Hatta, Paul Valery devlete ilişkin görüşünü, daha doğrusu devlet üzerine çalışmanın, anlamlandırmanın zorluğunu şu şekilde açıklar: 'If the state is strong, it crushes us. If it is weak, we will perish.' O halde devletin ortaya çıkmasında -modern anlamda- gücün, şiddetin, savaşın etkin olduğu muhakkaktır. Savaşlar ve güç kullanımı, bu anlamda, tarihsel süreç içerisinde oldukça şekillendirici etkiler meydana getirmiştir. Yaşadığımız yüzyıl itibarıyla, savaşların yoğunluğunu azalmış gibi görünse de, artan oranda savaşkan bir dünyayla karşı karşıya kaldığımız gerçeği oldukça gerçekçi bir akıl yürütmedir (Tilly, 2001 [1990]: 125). Özel, kişisel, özel

alandan çok kamunun, devletin nüfuz alanı içerisinde ve devlet faaliyetlerinden kaynaklanan savaşkanlığın ortaya koyduğu sonuç şu şekilde yorumlanabilir. Devlet, şiddet araçlarını denetlemek, yönetmek ve tekeline almak yönünde artan bir eğilim göstermektedir ve dünyanın çoğu yerinde devlet faaliyetleri, devlet sahasındaki şiddetle devletten uzak sivil yaşamdaki görece şiddet-dışılık arasında ürkütücü bir tezat yaşanmaktadır (Tilly, 2001 [1990]: 125). Genel bir betimleme yapacak olursak, tarihsel süreci devlet yöneticilerinin şiddet araçlarını kontrol altına almada başarılı olduğu ve silahın özel; şiddetin-zorun özel yaşamdan, sivil halktan koparıldığı ve bu doğrultuda devletin bir tahakküm kurduğu ileri sürülebilir. Yine, diyebiliriz ki; Modern devletin oluşum sürecinde askeri ve mali gelişmeler oldukça önemli bir rol oynamışlardır. Bunu açıklayan en berrak örnek yine Tilly'nin şu satırlarında somutlaşır:

‘Bir yöneticinin silahlı kuvvet yaratması sürekli devlet yapısını üretti. Çünkü hem ordu devlet içinde önemli bir örgüt haline gelmişti hem de kurulması ve işletilmesinin tamamlayıcı örgütlerini –hazine, iâşe hizmetleri, askere alma düzeni, vergi daireleri ve dahası- gerektirmekteydi.’ (Tilly, 2001 [1990]: 128).

Askeri yapının devlet yapısının üretilmesindeki rolüne merkeziyetçi bir rol tanıyan bu anlayıştan farklı olarak mali gelişmeler de benzer sonuçların doğmasına neden olmuştur. Schumpeter’in iddia ettiği üzere, mali hususlar toplumların analiz edilmesinde iyi bir başlangıç noktasıdır (Schumpeter, 1991 [1918]: 101). Feodal toplumdaki modern topluma evrilmiş sürecinde mali sorunların başat bir rol oynadığını ileri süren Schumpeter, toplumların yükseliş ve düşüş nedeninin mali sorunlar olduğunu ileri sürmüştür (Musgrave, 1992: 91). Buna göre, feodal bağlılık süreçlerinin çözülmesiyle birlikte, eski düzen ortadan kalkmış ve geleneksel finansman biçimleri yetersiz hale gelmiştir. Bu durum da, artan savaş maliyetleri ve prenslerin borçlarıyla birlikte mali düzenin sürdürülemez olmasına sebebiyet vermiştir (Sert, 2011: 10). Yine, devletin sivil halk üzerinde, sivil halkı şiddet araçlarından arındırarak kurduğu tahakküm kendisinin ‘zor’ araçlarında yoğunlaşmasına neden olmuştur. Bu durum Tilly için oldukça önemli bir değişimi gözler önüne sermektedir. Devletin zor araçlarının inşasında kapitalistlerden ve sermayeden destek almasının temel sebebi, -ki sistemin inşası buna bağlıdır- parasal gelirdir. Parasal gelire olan bu denli şiddetli duyumsama, devletlerin eski kalıplarından sıyrılarak nakdi vergi toplama yoluna gitmesine yol açmıştır ve toplanan vergiyle zor araçları satın alma-akabinde de bu araçları kullanarak tekrar vergi alma sarmalı oluşmuştur (Tilly, 2001 [1990]: 151).

Mali olayların ve askeri gelişmelerin modern devletin oluşum süresinde oynadığı rol esasen birbirleriyle de ilişki içerisinde. Daha evvel belirttiğimiz üzere, savaşa duyulan ihtiyaç ve savaşların realize olması salt olarak şiddet açısından sonuçlar ortaya çıkarmadı, bunun yanı sıra orduların beslenmesi, vergi toplanması, hazine oluşturulması gibi pek çok mali karakterli hususun da ihtiyaç olarak belirmesine neden oldu. Kısacası, büyük savaşlar için yürütülen hazırlıklar, devletlerin genişlemesi, pekişmesi için ana vesileleri oluşturdu ve yeni siyasal örgütlenme biçimleri yarattı (Tilly, 2001 [1990]: 128). Savaşların yoğunluğunun giderek artması, Avrupalıların savaşı adeta bir yaşam biçimi olarak belirlemelerine yol açtı. Savaşın gebe olduğu sonuçlar salt olarak kendini savaş istatistiklerinde göstermedi. O zamana dek herhangi bir bütçeye -ya da modern anlamda bütçeye- sahip olmayan pek çok devlet bu savaşlar silsilesi sebebiyle ulusal bütçelemeye önem vermeye başladılar. Savaşlar giderek artan oranda kamu harcamalarının artmasına, bu durumda kamusal anlamda gelire duyulan ihtiyacın fazlalaşmasına neden oldu.

Savaşın ve mali hususların birbirleri ile etkileşim içerisinde bulunarak yeni bir devlet tahayyülünü ortaya çıkarması aslında önemli bir değişimin işaretidir. Bu dönüşümün tarihsel arka planını inceleyecek olursak oldukça farklı bulgulara ulaşabiliriz. Alışlageldiği gibi, tarihsel bir analiz yaparak gelinen noktayı açığa kavuşturalım. İtalyan şehir devletlerinin onbeşinci yüzyıla değin oynadığı başat rol, Avrupa'nın savaş alanına dönmesiyle bir anda farklılaştı. Deniz aşırı savaşların üstüne kara savaşlarının da eklenmesiyle, ordular geçmişe oranla oldukça büyüdü. Devlet bütçeleri, vergiler ve borçlar da bu doğrultuda şekillendi. Savaş yapmak nihayetinde sadece asker toplamak ve onlara ödeme yapmak değildi (Tilly, 2001 [1990]: 144). Farklı bir çok masrafın da bu skalaya eklenmesiyle birlikte paralı askerlik sistemi dediğimiz sistem yavaş yavaş yerini devletlerin kendi ulusal ordusunu kurması yönünde bir eğilimi ortaya çıkardı. Ulusun ordulaştırılması mali anlamda da oldukça farklı etkiler meydana getirdi. Zira, Tilly'e göre, anayurdu savunma çağrısının savaş gayretlerine büyük katkıda bulunmasına karşılık, kitle askerliğine, kamulaştırıcı vergilendirmeye ve savaş amaçlı üretime duyulan güven devletleri halk direnişine karşı korunmasız bir hale düşürür ve daha önce hiç olmadığı kadar halkla muhatap eder. Bu noktadan sonra, savaş yapmayla sivil siyasetin ilişkisi temelden farklılaşmıştır (Tilly, 2001 [1990]: 148). O halde denilebilir ki, en temel varlığı olan 'can'ını devlet için ortaya koyan birey de artık devletten talep eden bir niteliğe bürünmüştür. Artık devletin, modern anlamda farklı bir yapıya bürünmesi ve bu doğrultuda işlevselleşmesi kaçınılmaz olarak görülmektedir. Yurttaşın kimliksel olarak geçirdiği bu başkalaşım ve savaş

ekseninde büyüyen modern devlet, artık eski görünüm biçimlerinden tamamıyla farklı bir şekilde yoluna devam edecektir. Aynı görüş, Goldscheid'de de somutlaşmaktadır. Ona göre, 'İktidarın savaş ve mali ihtiyaçları, toplumsal biçimlerin kaynağı olmuştur.'

Moderniteyi, eskiye karşı çıkış ve ondan kopma, yeni ilişkiler ağı oluşturma (Aslan, 2011: 11) olarak betimleyecek olursak, yaşanan dönüşümü daha da anlamlandırmış oluruz. Savaşların giderek pahalılaşması paralelinde para toplama hedefini hiç olmadığı kadar mutlaklaştıran devlet yöneticileri, modern devleti eski olanın tam karşısına koymuş ve belirgin bir kopuş yaşanmıştır. Burada, Tilly'nin sözlerine kulak vermekte fayda vardır. Modern devletin oluşum sürecinde askeri ve mali olayların önemini esasında aşağıdaki paragraf tam olarak açıklamaya muktedirdir:

'... Askeri silahların kullanılması bireylere yasaktır ve ne türden olursa olsun merkezi otoritenin tekelindedir. Ve benzer biçimde bireylerin mülk ve gelirinin vergilendirmesi merkezi toplumsal otoritenin elinde bulunmaktadır. Bu yolla merkezi otoritede toplanan finans araçları onun askeri tekeli kurmasını sağlar ve bu tekeli de vergilendirme tekeli sağlar. Birinin öbürüne hiçbir biçimde önceliği yoktur, bunlar aynı tekelin iki yüzüdür.'

(Tilly, 2001 [1990]: 152).

Yer yer değinmemize rağmen, Tilly'nin ulus devletin diğer devlet biçimlerine baskın çıkmasının nedenlerini irdeleyelim. Ancak bunu yapmadan evvel, Tilly'nin oluşturduğu sistematığı gözden geçirmek ve bu bağlamda tartışmak daha faydalı olacaktır. 'Zor, Sermaye ve Avrupa Devletleri'nin Oluşumu' adlı kitabındaki amacını kolektif eylemin tarih ve dinamiği, şehirleşme süreci ve ulus devletlerinin oluşumu olarak belirleyen Tilly, yüzlerce yıl boyunca çeşitli bileşimlerle oluşan devlet biçimlerinin galibinin ulus devlet olduğunu belirtir. Temel niyetini şu şekilde açıklamakta Tilly: 'Hikaye, sermaye ve zorla ilgili.' (Tilly, 2001 [1990]: 42). Sermaye ve zor'u temel bileşenler olarak ele alan Tilly, bunların farklı etkileşimlerinin çeşitli devlet mekanizmaları meydana getirdiğini öne sürmekte. Buna göre, şehirlerin gelişmesi sermaye birikiminin yoğunlaşmasıyla mümkün olmaktadır. Zor araçlarının birikimi ve yoğunlaşması da bu doğrultuda devletleri ortaya çıkarır (Tilly, 2001 [1990]: 47). Temel açıklamalardan sonra Tilly, üç farklı devlet tipinden söz eder. Bunlar, haraç alan imparatorluklar, şehir devletleri ve ulusal devletlerdir. İlk yapı, büyük bir askeri organizasyon ve el koyma mekanizması temelinde şekillenen ve yerel yönetimleri büyük oranda geniş özerklik sahibi bölgesel iktidar sahiplerine bırakan bir nitelik arz etmektedir. Bu yapı, tarihsel süreç bağlamında egemen güç gibi görünse de, imparator dışında önemli biri önemli düzeyde zor aracı

biriktirdiğinde veya imparator kitlesel zor uygulama yeteneğini yitirdiğinde genelde dağılır (Tilly, 2001 [1990]: 50). Bu durumun örnekleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun hüküm sürdüğü yıllarda oldukça fazladır. Görece küçük bir tebaanın yönetici güçlerin yetkisine erişme yetisi olduğu sistem olan şehir devletleri de yine ulus devletlerin karşısında başarısız bir pozisyonda yer almaktadır. Bu iki yapı içerisinde ise, savaş çevresinde doğup gelişen, devleti kurumsallaştıran ve öteki devletler gibi el koyma hakkını kullanan, fakat tebaası halkıyla daha fazla savunmaya, yargıya ve hatta bazen üretim ve dağıtımaya yatırım yapması için zor araçlarını terk etmesi pazarlığına zorlanan ulusal devlet vardır (Tilly, 2001 [1990]: 52). Toparlayalım ve ele aldığımız konu bağlamında değerlendirelim. Tilly'e ve değindiğimiz diğer bilim insanlarının da ileri sürdüğü üzere, esas inceleme nesnesini 'devlet' olarak kabul ettiğimiz maliye biliminin bu aygıtın oluşum sürecinden uzak olarak ele alınması pek de rasyonel bir tercih gibi gözükmemektedir. Devlet, devletin oluşum süreçleri, devletin zor kullanma yetisi, vergisel boyut, toplum ile olan ilişki gibi sayısını fazlalaştırabileceğimiz nice fazla unsurun bu bilim sahasında daha derinlikli olarak incelenmesi ve değerlendirilmesinin oldukça faydalı olacağı kanaatindeyim.

İbn-i Haldun'un da bu satırlarda hakkını teslim edelim. Schumpeter'in çok daha sonra yaptığı gibi, İbn-i Haldun da maliye tarihini, mali olayları, vergiyi çok boyutlu bir kapsam içerisinde ele almış ve bu kavramların sosyolojik boyutlarını ihmal etmemiştir. Yani devleti salt bir araç olarak görmektense, çok boyutlu toplumsal ilişkilerin bir etkileşimi olarak görme eğilimi İbni Haldun'un anlatılarında tematik bir özellik sergilemektedir. Genel olarak liberal bir çizgiye yakın bir anlatıya sahip olduğu iddia edilen İbni Haldun için de vergi -tıpkı Schumpeter de olduğu gibi- oldukça önemlidir. Devletin müdahaleci yapısının pazar ekonomisine zarar verdiğini öne süren Haldun için, devlet yöneticileri harcamalarına ve bu doğrultuda vergileri artırma davranışı içerisinde. Bu görüş Schumpeter'in yenilik yaratıcı süreçlerin ve kapitalist sistemin temel motiflerinin bürokratikleşmeye evrilmesiyle eş değer sayılabilir. Bu davranışın yerleşiklik kazanması her iki düşünürde de sistemin sonunu getirme tehlikesini barındırır. Örneğin, İbni Haldun şöyle der:

'Gelenek, itiyat ve refah çok olduğu için bunların devlet yöneticilerinin ihtiyaçları çoğalır. İhtiyaçlarını kapatmak için tebaaya yeni ve ağır vergiler yükletirler... Pazarlarda satılan eşya, mal ve her nesneden vergiler alınır, her çeşit vergiler ihdas olunur, devletin, ricalin israfı, refah ve bolluğa alışması arttıkça ihtiyaç ve masraflar derece derece artar ve çoğalır. Devlet yıkılmaya yüz tuttuğu devirde pazarlarda satılan her şeyden vergi

alır... İdare edenlerin ihtiyaçları ve masrafları fazlalaşır; kendisinin, havassının ve devlet ricalinin ihtiyaçları ve bağışları çok olduğu için hükümdar haraç ve vergileri o nispette artırır, toplanan vergiler ihtiyaçları ve masrafları kapatmadığından vergileri daha da çoğaltır.’ (Aktaran: Gürkan, 2013)

Biraz daha ileri gidecek olursak;

‘En sonunda devletin lüks tüketime yönelik harcamalarının artışı ekonomiyi aşırı vergi yükü altına sokar ve ekonomik üretkenlik ve ticari kapasite düşer. Bunun sonucunda devletin vergi geliri azalır ya da toplanan vergi geliri artan harcamaları artık karşılayamaz. Vergi geliri düşen ve harcamalarını karşılayamayan hükümdar iktidarını koruyabilmek için gittikçe daha otoriter bir hale gelir ve askeri harcamalarını artırır.’ (Aktaran: Gürkan, 2013)

Bu gelişmeler silsilesinin nihai noktası devletin giderek daha müdahaleci tutumlar benimseyerek pazar ekonomisine içerisine girme çabasıdır. Bu noktadan sonra, Schumpeteryan düşüncedeki aşamalar burada da somutlaşır. Her iki düşünce de, devletin çöküşüne dair öngörülerde bulunarak vergisel olanın iktisadi hayatta kapsadığı yerin önemine dikkat çeker. Sonuç itibariyle, devletin ya da erkin, giderek harcama artırıcı, ve dolayısıyla vergi artırıcı tutumlar içerisine girmesi salt bir krizden ziyade topyekun bir çöküşe işaret etmektedir. İbn-i Haldun’un öngördüğü çöküşü ve bu sürece götüren sistematığı de göz önünde bulundurmak suretiyle Haldun’u liberal bir düzlemde değerlendirme eğilimi giderek itibar gören bir yaklaşım olarak somutlaşmıştır. Burada görece haklılık payı olmakla birlikte Haldun’un eserinde yer verdiği şu söze de bakmak yerinde olacaktır; ‘Çoğa rağbet ve meylettirirsen, gönül, çoğa ve bola meyleder; az ile kanaate alıştırrırsan, az bir nesne ile de kanaatlenir.’¹ Kuvvetle muhtemel, bu satırları benimseyen bir düşünürü pek çok kesimin sorgulamadan kabul ettiği kapsamın çok daha ötesinde konumlandırmak daha doğru olacaktır.

Schumpeter, Goldscheid, Tilly, İbn-i Haldun’a ve satır aralarında farklı düşünürlere değindik. Esasında sürekli belirttiğimiz üzere maliye tarihinin düşünsel zenginliğini belli isimlere indirgeyerek bir sınır çizmek yazının genel ruhuna aykırı bir durum teşkil edecektir. Ancak, gerek yazarın cehaleti, gerekse pek çok bilim insanını hakıyla yorumlayamama ihtimalinin hissettirdiği acziyet hissi böylesi bir durumun ortaya çıkmasına neden oldu. Yine de sözlere bir sınır koymanın faydasının olmadığı

¹ Bu deyiş ile ilk defa ‘Modern Maliye Teorisinin Klasik Kökenleri: İbni Haldun’dan Post-Kameralizme Mali Düşünce’ Gürkan (2011)’de karşılaşmıştır.

bilincinden hareket ederek, savruk bir anlatıyla farklı noktalara da değinmek okuyucunun da dikkatini çekecektir. Bu bağlamda, Gürkan'ın sistematüğını benimseyelim ve kısaca değinmek suretiyle ilgili makaleyi henüz okumamış olanların ilgisini bu değerli çalışmaya yöneltelim. Gürkan maliye tarihini alternatif kuramsal yaklaşımlarla anlamlandırmaya çalıştığı yazısında sırasıyla Schumpeter, Goldscheid, Elias, Tilly, Pirenne, Ellul, Scott ve Marx'a değinir. Tüm bu yazarlara yer verdikten sonra maliye tarihini biçimlendiren temel süreçleri ticaret, para, meta üretimi, ilk birikim, finans kapital, devlet borcu, kent, savaş maliyesi, modern vergileme ve yönetim teknikleri gibi belli başlı dinamiklerle açıklar ve kapsamlı bir maliye tarihi araştırmasının maliye tarihine özgü kuramsal yaklaşımların karşılaştırmalı ve derinlikli bir analiz gerektiğini iddia eder. (Gürkan, 2014).²

Yine hızlı bir tarihsel geçişle, son zamanların iktisadi fenomenine, Piketty'e de değinelim. Piketty esasında bölüşüm meselesi üzerinde genel olarak yoğunlaşsa da vergi kayıtlarını baz alarak uzun süren tarihsel bir analiz yapmış ve veri üzerinden eşitsizliklerin tarihsel seyrine odaklanmıştır. Eşitsizliklerin 21. yüzyıl itibarıyla tekrar yoğunlaşmaya başladığından dem vuran Piketty'e göre, eşitsizlikteki belirli dönemlerde meydana gelen azalmaların kapitalizme için olduğu sanır ve farklı değişkenler böylesi bir sonucun doğmasına yol açmıştır. Gelir ve servette yaşanan eşitsizlikler yaşadığımız yüzyıl itibarıyla 19. yüzyıldaki yüksek düzeylerine tekrar ulaşmıştır ve kapitalizmin çelişkisi esasında burada yatar. Buna göre,

‘Sermayenin getiri oranı, üretim ve gelirin büyüme oranını aştığında - ki 19. yüzyılda durum buydu ve 21.yüzyılda da gerçekleşme olasılığı çok yüksektir- kapitalizm demokratik toplumların dayandığı meritokratik değerleri derinden sarsan, rastgele ve sürdürülemez eşitsizlikleri otomatik olarak üretmeye başlar.’ (Piketty, 2014: 2)

Piketty'nin önümüzdeki döneme dair kötücül düşünceleri ve önerdiği çözüm ise şu şekildedir:

‘Servet eşitsizlikleri başlangıçta nasıl meşrulaştırılmış olursa olsun, servetler katlanır ve bu artış tüm sınırları aşar ve kamu yararı bağlamındaki her tür olası akılcı mazeretin önüne geçer. ... servet hiç bir yere kaybolmaz ve katlanarak artar, bu sürece artan oranlı küresel bir vergi konulması girişimci dinamizmini ve uluslararası ekonomik açıklıkları korur ve patlamaya hazır bu süreci demokratik olarak denetlemenin tek yoludur.’ (Piketty, 2014: 478)’

² Burada çok yüzeysel olarak değinilen ve esasında oldukça bütünlüklü bir kuramsal çerçeve çizen bu çalışma için bkz. (Gürkan, 2014)

O halde Piketty'nin öneri olarak sunduğu şeyi tahmin edebiliriz. Sermayeden küresel bir vergi olarak tüm devletlerin bir konsensüs oluşturması tadında naif bir öneriyle tüm bu çelişkili ve karamsar sistematığı çözümlenme uğraşı içine giren Piketty için bile devlet, vergi, toplumsal sınıflar, servet, gelir paylaşımı gibi konular anlatısının başat karakteristiğidir. Güncel olanı anlatarak varılmak istenen sonuç aslında; 'Tüm tarih boyunca düşünsel zenginliğini, devletlerin ortaya çıkış sebebindeki yegane rolünü, toplumların dönüşümündeki temel sebep oluşunu ortaya koymaya çalıştığımız mali düşüncenin ya da maliye biliminin günümüzde de önemini artarak sürdürdüğü ve hayati rolünün göz ardı edilmemesi gerektiği' şeklinde özetlenebilir.

3. Sonuç Yerine: Kürklü Otomobilli Kadın ve Maliye Bilimi

Değerli bir maliye bilim insanı ile başladık yazıya, aynı şanstan son kısmı da mahrum bırakmayalım. Prof. Dr. Fazıl Hakkı Sur; 'Büyük bir bütünün nihayet bir parçası olan bugünü anlayabilmek için Maliyede geçmişe bakmak zaruridir.' (Sur, 1949: 248) der. Esasında bu yazıda -eksik haliyle- yapılmaya çalışılan da bu idi. Yine, maliye yazınının düşünsel zenginliğine işaret etmek ve devleti, toplumu, tarihi, insanı, sosyolojiyi ve pek çok farklı kavramı ihtiva eden maliye bilimini çok boyutlu ve interdisipliner bir çerçeveye oturtmak gayesini güttü ilgili yazı. İnsana, topluma, devlete dayanan bu bilim alanının tüm bu olgulardan yalıtılması tehlikesine ve diğer sosyal bilimlerle olan ilişkisinin ilişkisizleştirilmesine karşı bir çıkış temelinde yükselen bu yazı, maliye yazınına salt olarak teknik bir düzeyden ibaret görmenin ve matematiksel-nicel doğanın sonsuz dehlizlerine ruhunu teslim etmenin sakıncalarını dile getirmeyi bu doğrultuda amaç edindi. Nihayetinde, inceleme nesnelere birisi insandı. İnsanın toplumu ve devleti, genel olarak tarihi şekillendirici gücünü görmezden gelen ve bu anlamda kaynağını aldığı husustan yoksun kalan bir düşünce sahası düşünülemezdi. '*Demek hükümet kürklü otomobilli kadının aşındırdığı asfalt yolların parasını benden alacak.*' (Aktaran: Özdemir, 237) diyerek 30'lu yıllarda başkaldıran kadını görmezden gelemezdi; gelmemeliydi. İnceleme nesnelere birisi vergiydi, devletti; devlet ve vatandaşın birbirine en çok yaklaştığı(!) alanı ihmal etmesini düşünmek pek de akılcı olmayacaktı.

'Atatürk'ün, memleketin efendisi olarak gösterdiği köylü, jandarma ve tahsildardan, yol ve tarım ürünleri vergilerinden sızlanıyor, feryat ediyordu. Memleketin efendisi, altı liralık yol vergisini veremediği için kendisini

günlerce yollarda veya madenlerde çalıştıran, yetiştirdiği ürünü vergi adı altında keyfi ölçülerle elinden alan bir terör rejimine artık kendi devleti gözüyle bakamaz olmuştur.’ (Aktaran: Özdemir, 242)

Sonlandırılacak olursak; devletten insana, topluma; sosyal ilişkilere, sınıflara, diğer bilim sahalarına dek geniş bir zenginlikten beslenen maliye bilimine ‘deniz feneri’ rolü düşmesine bu anlatılanlar paralelinde gönül razı olmadı. Sadece belli gerçekleri yansıtan ve yansıttığını pür bir gerçeklik alanı olarak kabul eden, ışığıyla aydınlatamadığı yüzyılları karanlıkta bırakan bir bilim olma iddiasına tüm bu söylenenler doğrultusunda karşı görüşler geliştirilmeye uğraşıldı. Bu yapılırken, öznellikten uzak durulmamakla birlikte, pek çok bilim insanı ve düşünceye -eksik kalması muhtemeldir- yer verilmeye çalışıldı. Toplumsal ilişkiler, modern devletin ortaya çıkması, verginin gücü, mali sistem gibi pek çok kavram üzerinde ısrarla durularak halihazırda tahakkümünü şiddetlendirmiş hakim anlayışa alternatif inşa edilmeye çalışıldı. Savlamamızın temel gerekçeleri gerek tarihsel perspektif gerekse güncel olan ile somutlaştırıldı. Ve son olarak da denilebilir ki; tüm bu bahsedilen mekanikleştirme ve tarihsizleştirme anlayışına karşı ‘tarihsizleştirmenin tarihini yazmak’ gibi iddialı bir söylem benimsemenin bedeli de bu doğrultuda okuyucunun insafına bırakıldı.

Kaynakça

- Appleby, Joyce, (2012), ‘Amansız Devrim, Kapitalizm Tarihi’, çev. A.Cevat Akkoyunlu, İstanbul: Alfa Tarih.
- Aslan, Gamze, (2011), ‘Ortaçağdan Günümüze Modernite: Doğuşu ve Doğası’, Adıyaman Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 7, s. 10-26.
- Backhaus, J.G. (2002), “Old or New Public Finance: A Plea for the Tried and True”, Public Finance Review, 30(6), s. 612-645.
- Burg, David F., (2004), ‘An Encyclopedia of Tax Rebels, Revolts, and Riots from Antiquity to the Present’, Routledge.
- Carr, E. Halet, (2013), ‘Tarih Nedir?’, İstanbul: İletişim.
- Dowd, Douglas, (2013), ‘Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadi Eleştirel Bir Tarih’, çev. C.Gerçek, İstanbul: Yordam

- Eatwell, J. ve Milgate, M., (2011), 'The Rise and Fall of Keynesian Economics', Oxford University Press.
- Erdoğan, Mustafa, (2010), 'Cemaat, Cemiyet ve Ulus-Devlet', Demokrasi Platformu, Sayı 23, s. 1-14.
- Fazıl, İbrahim P., (1934), 'Maliye İlimi', İstanbul: Arkadaş Basımevi.
- Galbraith, J. Kenneth, (2004), 'İktisat Tarihi, Geleceğin Aynası Olarak Bugün', çev. M. Günay, Ankara: Dost.
- Gulbenkian Komisyonu, (2002), 'Sosyal Bilimleri Açın', İstanbul: Metis.
- Gürkan, Ceyhun, (2013), 'Modern Maliye Teorisinin Klasik Kökenleri: İbni Haldun'dan Post Kameralizm'e Mali Düşünce', Maliye Dergisi, Sayı:164, s. 1-26.
- Gürkan, Ceyhun (2014), 'Modern Kamu Maliyesinin Oluşumu: Maliye Tarihine Alternatif Kuramsal Yaklaşımlar', SBF Dergisi, cilt 69, sayı 1, 43-76.
- Gürkan, Ceyhun ve Karahanoğulları, Yiğit, (2013), 'Vergi Devletine Kuramsal Yaklaşımlar', Maliye Dergisi, sayı 165, Temmuz-Aralık, s. 1-26.
- Jessua, Claude, (2005), 'Kapitalizm', çev. I. Ergüden, Ankara: Dost.
- Musgrave, R. A. (1992), 'Schumpeter's Crisis of the Tax State: An Essay on Fiscal Sociology', Journal of Evolutionary Economics, 2, s. 89-113.
- Ördek, Aydın, (2011), '1980'den Sonra Türkiye Maliye Disiplininde Kuramsal Gerilimler: Türkiye Maliye Sempozyumu Tebliğleri Çerçevesinde Bir Değerlendirme', Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi GETA Tartışma Metinleri, No:112.
- Özdemir, Nuray, (2013), 'Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Yol Vergisi', Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt 32, s.213-258.
- Piketty, Thomas, (2014), 'Yirmi Birinci Yüzyılda Kapital', Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Schumpeter, Joseph, (1991 [1918]), 'The Crisis of Tax State' içinde Joseph A. Schumpeter: The Economics and Sociology of Capitalism, (der.), R.Swedberg Princeton, N.J: Princeton University Pres, s. 99-140.
- Sert, Mesut, (2011), 'Maliyeye Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Mali Sosyoloji: Öncüler', Ekonomik Yaklaşım, Cilt:22, Sayı: 81, ss. 1-16
- Sur, F. Hakkı, (1949), 'Maliye Tarihine Kısa Bir Bakış', Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 1949, Cilt 6, Sayı 2-4, s. 246-278.
- Tanilli, Server, (1963), 'Bir Hukuki Kavram Olarak Devrim', İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası.

- Tilly, Charles (2001), 'Zor, Sermaye ve Avrupa Devletleri'nin Oluşumu', Ankara: İmge
- Türkiye Birinci Maliye Eğitimi Sempozyumu, (1986), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Wolfe, Martin (1968), 'Jeon Bodin on Taxes: The Sovereignty-Taxes Paradox', Political Science Quarterly, Volume 83, Number 2, s. 268-284.